

Felyeton janrının təşəkkülündə Üzeyir Hacıbəylinin rolu

Günəl Əhmədova

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, Azərbaycan.
E-mail: gunel0497@gmail.com

Annotasiya. Şuşanın yetişdirdiyi dahi sənətkarımız Üzeyir Hacıbəylinin musiqimizdə olduğu qə-dər, ədəbiyyatımızda və mətbuatımızda da böyük rolu vardır. Onun ədəbi-publisistik yaradıcılığı olduqca diqqətəlayiqdir. Mətbuatda dərc olunan məqalə və felyetonları forma, məzmun və ideya mükəmməlliyi ilə seçilir.

Üzeyir Hacıbəylinin yaradıcılığı geniş janr və mövzu spektri ilə diqqəti cəlb edir. Milli oyanış, milli özünüdərk onun əsərlərinin ana xətlərindəndir. Bu baxımdan onun felyetonları xüsusi əhə-miyyətə malikdir.

Azərbaycanda felyeton janrının təşəkkülündə böyük rolu olan Üzeyir Hacıbəyli bu janrı həm for-ma, həm də ideya-məzmun baxımından inkişaf etdirən ədiblərimizdəndir. O, bu yazılarında döv-rün, cəmiyyətin qüsurlarını böyük ustalıqla oxucuların nəzərinə çatdırırdı.

Açar sözlər: felyeton, mətbuat, Üzeyir Hacıbəyli, satira, ironiya

Məqalə tarixəsi: göndərilib – 05.02.2023; qəbul edilib – 20.02.2023

The role of Uzeyir Hajibeyli in the formation of feuilleton genre

Gunel Ahmadova

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS, Azerbaijan.
E-mail: gunel0497@gmail.com

Abstract. Our genius artist Uzeyir Hajibeyli, brought up in Shusha, has a great role in our literature and press as well as in our music. His literary and journalistic creativity is quite remarkable. The articles and feuilletons published in the press are distinguished by their form, content and idea excellence.

Uzeyir Hajibeyli's creativity attracted attention with a wide range of genres and topics. National awakening, national self-awareness are the main lines of his works. In this regard, his feuilletons are of special importance.

Uzeyir Hajibeyli, who played a major role in the formation of the feuilleton genre in Azerbaijan, is one of our writers who developed this genre both in terms of form and idea-content. In his writings, he brought the flaws of the era and society to the attention of the readers with great skill.

Keywords: feuilleton, press, Uzeyir Hajibeyli, satire, irony

Article history: received – 05.02.2023; accepted – 20.02.2023

Giriş / Introduction

Qarabağ torpağı tariximizdə, ədəbiyyatımızda, incəsənətimizdə yaddaqalan sənətkarlar yetişdirmişdir. Onlardan biri də musiqi, ədəbiyyat, incəsənət, publisistika kimi sahələrdə böyük zəhmətli olan dahi bəstəkar, akademik, musiqişünas alim, yazıçı, dramaturq, publisist Üzeyir Hacıbəyli. Şuşanın yetişdirdiyi dahi sənətkarımız Üzeyir Hacıbəylinin musiqimizdə olduğu qədər, ədəbiyyatımızda və mətbuatımızda da böyük rolu vardır. Onun ədəbi-publisistik yaradıcılığı olduqca diqqətə layiqdir. Mətbuatda dərc olunan məqalə və felyetonları forma, məzmun və ideya mükəmməliyi ilə seçilir.

Əsas hissə / Main part

Üzeyir Hacıbəylinin publisistikası öz rəngarəngliyi ilə diqqəti cəlb edir. O, dövrün bir çox mətbu orqanlarında bədii-publisistik yazıları ilə çıxış etmişdir. Onun “Tərcüman”, “Kaspi”, “İrşad”, “Hayat”, “Molla Nəsrəddin”, “Tərəqqi”, “İqbal”, “Yeni iqbal”, “Həqiqət”, “Sovqat”, “Azərbaycan”, “Yeni yol” kimi bir çox qəzet və jurnallarda publisistik yazıları dərc olunmuşdur. O, mətbuatda “Adı bəy, özü filankəs”, “Anaş Qurbəğa”, “Bala uşaq”, “B.H.”, “Behmankəs”, “Beş”, “Bızbız”, “Bir müəllim”, “Bir nəfər”, “Bisavad”, “Bir şəxs”, “Bir”, “Cin”, “Çərənci”, “Çi”, “Çoban”, “Dəli”, “Dört”, “Filankəs”, “Gəndən baxan”, “Gəndən qulaq asan”, “...Kəs”, “Qaf”, “Qərib”, “Qırxandanbaxan”, “Xoca Lələ”, “Həmişə kefli”, “İdarədən”, “İki”, “Lal uşaq”, “Millət tərəfdarı”, “Mizrab”, “Musiqar”, “Musiqiçi”, “Müxbiriniz Usta Murad Bəna”, “Mütərcim”, “Mütərcim Ü.”, “Mütərcim Ü.H.”, “Mütərcimi Filankəs”, “Ordan-buradan”, “Rəhimsiz”, “Saqqallı, hənəli Filankəs”, “Sancı”, “Sənin xeyrixahın: Filankəs”, “Üç”, “Ü.”, “Ü.H.”, “Üzeyir Hacıbəyli”, “Ü.Hacıbəyov”, “Ü.H.-li”, “Üzeyir”, “Yalançı”, “Yoldaş”, “Zəvzək”, “Zurnaçı” və s. imzaları ilə çıxış etmişdir [7; 8]. O, publisistika sahəsində kəskin qələmi ilə fərqlənirdi. Bu yazılarında satiradan geniş istifadə edir və dövrün problemlərini, nöqsanlarını tənqid atəsinə tuturdu. Məhz bu baxımdan deyər bilərik ki, Üzeyir Hacıbəylinin məqalələri, felyetonları satirik kəsəri ilə diqqət çəkir. Məqalə, felyeton, satirik miniatur kimi janrlara onun publisistikasında geniş yer verilir.

Azərbaycanda felyeton janrının təşəkkülündə Üzeyir Hacıbəylinin rolu danılmazdır. Müəllif bu yazılarında oxucuları dövrün gerçəkliklərindən agah edir. Felyetonlar məqalələrə nisbətən daha geniş oxucu kütləsinin marağına səbəb olur. Çünki bu əsərlər komik-satirik planda yazılır və oxucuları güldürərək düşündürür. Bu felyeton janrında yazılan əsərlərin mühüm xüsusiyyətlərindən biridir.

Üzeyir Hacıbəyli ədəbiyyatımızda felyeton janrını həm forma, həm də ideya-məzmun baxımından inkişaf etdirən ədiblərimizdən biridir. O, dövrün, cəmiyyətin qüsurlarını böyük ustalıqla oxucuların nəzərinə çatdırırdı. Çalışdı ki, Vətəni, milləti inkişaf etsin. Lakin bunun üçün insanlar anlamalı idilər ki, nöqsanları aradan qaldırmaq düzgün yol tutmaq lazımdır. Vətən üçün çalışmaq, onun inkişafı üçün fəaliyyət göstərmək vacibdir. Bunun üçün də insanlara özlərini və cəmiyyəti olduğu kimi yalnız yaxşı cəhətləri ilə deyil, qüsurları ilə bərabər göstərmək, yaranan vəziyyəti göz önünə sərmək lazım idi. Bu tənqidi realizm üçün olduqca vacibdir. Üzeyir Hacıbəylinin felyetonları tənqidi realist üslubda yazılmışdır. Bir tənqidi realist kimi o, cəmiyyətin nöqsanlarını felyetonlarında nəzərə çatdıraraq oxucuların özlərini və ümumilikdə cəmiyyəti görmələri, tanımaqları və burada mövcud olan problemləri dərk etmələri, tutduqları bu yoldan çəkinmələri üçün yazırdı. Üzeyir Hacıbəylinin felyetonları oxuculara bütün aydınlığı ilə göstərirdi ki, cəmiyyətin sosial-ictimai durumu necədir, hansı nöqsanlar var. O, felyetonları vasitəsilə aşkarlamağa çalışırdı ki, nəyə görə bizim cəmiyyətimizdə nöqsanlar mövcuddur və bunlar hansılardır. Bütün bunları yazıya alarkən ironik dildən də istifadə edirdi. Satirik planda yazılmış bu nümunələrdə yazıçı oxucuya mövcud vəziyyəti, dövrün, cəmiyyətin gerçəkliklərini təqdim edirdi.

Üzeyir Hacıbəylinin yaradıcılığı geniş janr və mövzu spektri ilə seçilir. Milli oyanış, milli özünüdərk onun əsərlərinin ana xətlərindəndir. Bu baxımdan onun felyetonları xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Felyeton yazarları xüsusi istedadla malik insanlardır. Felyeton janrı müəllifdən xüsusi peşəkarlıq tələb edir. Çünki həmin yazılarda müəllif öz dövrünün, zamanının hadisələrini düzgün təhlil etməli, bu hadisələri oxuculara faktlarla olduğu kimi çatdırmaqdan əlavə, həm də ironiyadan istifadə edərək, satirik-yumoristik planda düşüncələrini və gördüklərini qələmə almalıdır.

Timuçin Əfəndiyev Üzeyir Hacıbəylinin felyetonlarından bəhs edərək yazır: “Ü.Hacıbəyli felyetonlarının böyük bir qismi milli düşüncəni oyaatmağa, özünütanımağa yönəlmişdir. O, hər bir felyetonda bir problem qoyur və ardıcıl olaraq həmin problemə bəzən bir neçə felyeton həsr edirdi. Bu felyetonlarda xalqın, millətin özünü tanıması üçün ayrı-ayrı problemlər qoyulurdu; cəhalət, geridə qalmışlıq, maarif, cəsarət, mərifət, ləyaqət, cəmiyyət və s.” [3].

Üzeyir Hacıbəylinin felyetonlarında gülüş, tənqid, ifşa, ironiyadan yüksək sənətkarlıqla istifadə olunmuşdur: “Ü.Hacıbəyli məqalə və felyetonlarında xalqın təfəkküründə baş verən prosesləri araşdırır və gülüş, ironiya projektorlarını təfəkkürdəki ən gizli nöqtələrə tuşlayır. O, bu xüsusiyyətləri tənqid etməklə cəmiyyəti dəyişmək istəyir. Bu isə ancaq cəmiyyətin özünüdərk etməsi yolu ilə baş verə bilərdi. Publisistin bu tənqidləri olduqca kəsərlidir, düşündürücüdür” [3].

Üzeyir Hacıbəylinin felyetonlarında maarif və mətbuat məsələləri, sosial-ictimai problemlər oxucuların diqqətinə çatdırılır. Avamlıq, cəhalət, hakim təbəqənin Vətənə qarşı laqeydliyi, yalnız öz mənfəətləri üçün çalışması, xalqa qarşı zülmü, müstəmləkəçiliyin harmonik inkişafa vurduğu zərbələr və bunun nəticəsində yaranan problemlər, cəmiyyətdə baş verən hadisələr və mövcud olan nöqsanlar tənqid atəsinə tutulur.

Üzeyir Hacıbəylinin “Biz nə tövr iş görürük?” felyetonunda inkişafa mane olan məsələlər, geriliyin səbəbləri göstərilir. Burada qeyd olunur ki, bir iş görəkən əvvəlcə kiçikdən başlayıb tədricən böyüyə doğru getmək lazımdır. Müəllif qeyd edir ki, biz həmişə bunun tərsini edirik. Yəni əvvəlcə böyük işdən başlayırıq və bu zaman görürük ki, bu çətindir və gücümüz çatmır. Ona görə də heç bir işi yerinə yetirə bilmirik:

“Biz nə tövr iş görürük?”

Biz iş görmək istədikdə bir şeyi yadımızdan çıxarıyıq.

O şey nədir?

O şey nərdivanandır! – Necə yəni nərdivan? Nərdivan nədir?

Nərdivan bir alətdir ki, onun vasitəsilə adam tədricən yuxarı çıxa bilər. Hər kəs nərdivansız yuxarı çıxmaq istəsə, elə yıxılır ki, təkəsi dağılır” [4, s.56].

Müəllif insanları qəflət yuxusundan oyadıb fəaliyyətə yönəltmək istəyir:

“Qonşularımız siçan boyda iş gördükdə biz yatmışdıq. Sonra onların işi böyüyüb, keçi boyda olanda biz yenə yatmışdıq. Sonra onların eşşək boyda olan işi, irəliləyib camış yekəlikdə oldu. Amma biz yenə yatmışdıq. Və camış dönüb dəvə olanda da biz yatmışdıq. Biz ancaq o vaxt oyanmışdıq, nə vaxt ki, qonşularımız fil boyda iş görməyə başladılar” [4, s.56].

Biz böyük işdən başlayırıq, görürük ki, olmur, sonra enirik aşağı, amma o da alınmır:

“Tuturuq keçini, görürük yox! Keçiyə də tab gətirə bilmirik. Onda məsləhəti qoyuruq siçan üstünə.

Amma onda da görürsən ki, içimizdən bir pişik çıxdı və siçanı yedi...

Biz belə iş görürük” [4, s.56].

Müəllif göstərir ki, bunun nəticəsində heç bir iş görmək mümkün olmur. Geriliyin, ətalətin səbəbi də məhz budur.

Maarif məsələləri Üzeyir Hacıbəylinin felyetonlarında mühüm yer tutur. “Elm, təhsil, məktəb məsələləri də Üzeyir bəyin xüsusi önəm verdiyi problemlərdəndir. Dini xurafatı, mövhumatı yayan yalançı, fırıldaqçı mollaları ifşa edən satirik əsərlərini o, “Molla Nəsrəddin” jurnalında dərc etdirərək xalqın qəflətdən oyaandırmağa səsləyirdi. Elə bu məqsədlə də jurnalda “Ordan-buradan” başlıqlı silsilə yazılar verir, öz həmvətənlərini elmi, savadlı, xalqına fayda verə biləcək bir vətəndaş kimi görmək istəyirdi” [2].

“Həqiqət” qəzetində “Beş” imzası ilə “O yan-bu yan” ümumi başlığı altında çap olunan “Maarif işləri, yaxud şurayi-valideyn” adlı felyetonda elm və maarif məsələlərinə toxunulur. Poli-loqdan ibarət olan bu felyetonda valideynlər övladlarına hansı dərslərin keçilməsini istədiklərini

dən bəhs edirlər. Onların hər biri ayrı düşüncədir. Valideynlərdən biri oğluna fars, türk, ərəb dillərinin öyrədilməsini istəmir və məktəb direktoruna deyir ki, mənim oğluma yalnız rus dilini öyrədin. Digər valideynlərdən biri məktəb direktoruna deyir ki, oğlumu kafir etməyinə razı olmuram. Oğluna yalnız şəriətin öyrədilməsini istəyir. O istəyir ki, oğluna ulduz, ildırım, bulud nədir öyrədilsin. Daha sonra digər valideynlərdən biri oğluna yalnız fars dilinin öyrədilməsini istəyir. Digər valideynlərdən biri oğluna rus dilinin öyrədilməsini istəmir. Deyir ki, oğlum müsəlmanca oxusun. Başqa bir valideyn isə oğluna hesab məsələlərinin öyrədilməsini istəyir. O düşünür ki, oğlu hesablaşmağı öyrənsə, dələduz olar. Ona görə də direktora deyir ki, mən özüm hesablayıb göndərərəm, uşaq hesablamasın. Sonda bütün bunların qarşısında müdir dərinədən bir ah çəkir [4, s.139-140]. Bu əslində Üzeyir bəyin gördükləri qarşısında çəkdiyi ahdır.

Bu felyetonda övladlarına dərs öyrədilməsinə qarşı çıxan valideynlərin tipik surətini görürük. Valideynlər övladlarının maariflənməsinə qarşı çıxırlar və onların hərtərəfli təhsil almasını istəmir. Burada əvəmlilik, cəhəlat tənqid olunur. Maarif məsələlərinə diqqət yönəldilir. Eyni zamanda burada ana dili məsələsi də ön plandadır. Valideynlərdən biri oğluna türkcənin lazım olmadığını deyir və yalnız ruscanın öyrədilməsini istəyir. Dil məsələsi milli məsələdir. Müəllif burada milli şüura, milli düşüncəyə sahib olmayanları tənqid edir.

Üzeyir Hacıbəylinin qəzet və mətbuat məsələləri ilə bağlı bir çox felyetonu vardır. Qəzetlərin azlığı, eyni zamanda mətbuatda söz azadlığına qoyulan məhdudiyətlər, qadağalar bu felyetonlarda tənqidatəşinə tutulur. Onun "Bir qədər qəzetçilik dərsi", "Bir fırəng ilə söhbətim" kimi felyetonlarında mətbuat və qəzet məsələlərinə yer verilir. "Bir fırəng ilə söhbətim" felyetonunda ədib qəzetlərimizin azlığına diqqət çəkir.

"Bir qədər qəzetçilik dərsi" sərlövhəli felyeton "Tərəqqi" qəzetinin 1908-ci il 23 oktyabr tarixli 83-cü nömrəsinin 3-cü səhifəsində "Filankəs" təxəllüsü ilə "Ordan-burdan" ümumi başlığı altında çap olunmuşdur. Bu felyetonda şagirdlərin dərslə müəllimin suallarına verdikləri cavablar vasitəsilə biz o dövrdə mətbuatla bağlı mövcud olan problemləri görürük. Şagirdlər əslində doğrusu bu imiş kimi bilirlər və "belə də olmalıdır" deyə bildiklərini müəllimə danışirlar. Müəllim də "doğrudur, dərsləni yaxşı bilirsiniz", – deyir. Amma əslində müəllif bununla göstərmək istəyir ki, mətbuatla, qəzetçiliklə bağlı hansı mənfi cəhətlər və nöqsanlar var. Bütün bunları müəllim və şagirdlərin dialoqunda oxucuya çatdırır və bu məsələlərə ironik tərzdə yanaşır.

Ümumiyyətlə, Üzeyir Hacıbəylinin problemlərə yanaşma metodu olduqca maraqlıdır. O, mövcud nöqsanları oxucuya çatdırarkən ironiyadan geniş istifadə edir. İroniya felyetonlarda hadisələrin təqdimatında mühüm rol oynayır. Belə ki, müəllif ironiyadan istifadə edərək daha rəngarəng bir mənzərə yaradır. Bununla da müəllif əslində göstərilməsi istənilən problemləri istehzanın köməyi ilə tənqid hədəfinə çevirir. Məsələnin, hadisənin komik-ironik tərzdə verilməsi əsəri oxucular üçün daha maraqlı edir.

"Bir qədər qəzetçilik dərsi" felyetonu tamamilə dialoqdan ibarətdir. Burada o dövrdə baş verən hadisələrə ironiya edilir. Bu felyeton söz azadlığı və mətbuat, eyni zamanda elm və maarif məsələlərinə həsr olunmuşdur. Felyetonda müəllim və şagirdlərin dialoquna nəzər salaq:

Müəllim: – Qəzetəyə hər cür şey yazmaq olarmı?

Şagirdlər: – Xeyr, olmaz.

Müəllim: – Necə olmaz? Bəs qəzetənin başında hüriyyət yazılıbdır?

Şagirdlər: – Doğrudur, hüriyyət yazılıbdır, amma hüriyyət ondan ötrü yazılmayıbdır ki, hər kəsin ağına nə gəlsə, götürüb qəzetəyə vurdursun.

Müəllim: – Çünki o halda qəzetə nə olar?

Şagirdlər: – O halda qəzetə zibil səbəti olar" [4, s.46].

Daha sonra millətin geridə qalmasını ürəkəğrısı ilə yazan müəlliflərin yazılarının da qəzetdə çap olunmasının mümkün olmadığını satirik planda göstərilir:

Müəllim: – Xub və xamışən.

Şagirdlər: – Və xamışən bıməna şeylər yazılmasın.

Müəllim: – Nə tövr?

Şagirdlər: – Məsələn, bu gün tək və tənha əyləşib öz-özümə fikir edirdim. Müsəlman millətinin xar və zəlil olmağı barəsində. Hansı ki, ayrı millətlər hamısı qabağa gedir, amma biz bədbəxtlər geriye qalır, hansı ki, gərək biz hamı millətlərdən qabaqda olub, yüzlərcə məktəblərimiz olub, uşaqlarımız dərs oxuya idi. Hansı ki, indi küçələrdə "əlməndə" oynayırlar. Müdir möhtərəm, təvəqqe olunur ki, çox tez qəzetəndə çap eləyib, adıma da "Nalan" qoyasınız.

Müəllim: – Müdiri möhtərəm bu məqaləni tezmi çap edər?

Şagirdlər: – Deyir, müdiri möhtərəm bu məqaləni cırıq-cırıq eləyib öz-özünə deyər, bunun əvəzinə bir əhvalat yazıla idi, yenə bir şey olardı" [4, s.47].

Felyetondan aydın görünür ki, həmin dövrdə senzura və ya redaksiya münasibətinə görə qəzetlərdə söz azadlığı məhdudlaşdırılır. Vətəni üçün ürəyi yanan ədiblərimizin yazılarına məhdudiyət qoyulurdu. Bir çox sosial problemlərlə bərabər maariflənmənin qarşısını alınması da Vətən və millət yazıcının dediyi kimi "xar və zəlil" vəziyyəte gətirirdi. Əslində isə belə yazılar çap olunmalı, Vətənə fayda verməli idi. Amma sensor nəzarəti Vətənin inkişafı üçün yazılan bu cür yazılara mətbuatda yer vermir, onların yazılmasının qarşısını almağa çalışırdı. Məhz Üzeyir Hacıbəylinin bu felyetonunda da həmin məsələ diqqət mərkəzindədir.

Nəzərdən keçirdiyimiz felyetonlardan da gördüyümüz kimi, Üzeyir Hacıbəylinin əsərlərində gülüş, satira xüsusi yer tutur: "Ü.Hacıbəyovun gülüşü, istər satira olsun, istər yumor, zahiri əlamətlərdən doğmur, hadisə və surətlərin zahiri gülünlüyünə əsaslanır. Bu gülüşün əsas tənqidi məzmunu, ifşa və ittiham gücü daha çox hadisələrin məzmunundan, məntiqindən, obrazların psixoloji varlığından doğur. Ədibin yumorundakı zahiri soyuqqanlılıq, zarafatçılıq çox vaxt son nəticədə ciddi ictimai məzmunun, dərin hüzn və kədərini ifadəsinə çevrilir" [1, s.101].

Üzeyir Hacıbəylinin felyetonlarında azadlıq, hüriyyət məsələləri də xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Onun "Ay ötür, gün keçir" felyetonunda çar Rusiyasında hüriyyətin, azadlığın olmaması, amma əslində var imiş kimi göstərilməsi ilə bağlı məsələlərə ironik planda yanaşılır: "Mən mərc gəlirəm ki, bu bir-iki ilin ərzində cəmi Rusiyada hüriyyət, ədalət və müsəvat sözlərindən çox işlədilər heç bir söz yoxdur. Hər kəs və hər bir fırəqə bu sözlərə ayrı-ayrı mənalar verir və özge cürə bəyan edirlər.

O bəyanatın hamısını mən yaxşı bilirəm və oxuculara başağrısı olsa da, burada söyləyəcəyəm. Məsələn, götürək "hüriyyət" sözünü. Bu sözün mənası "hökumət fırəqəsi"nin istilahınca belədir: bir adama danışmaq üçün izin vermək, amma ağzını açanda bir şapalaq vurub yumdurmaq. Bir adama bir işi görmək üçün rüxsət vermək, amma o, işə başlayanda vurub başını yarmaq və ya qıçını sındırmaq" [5, s.369]. Hökumətin "hüriyyət" adı altında törətdiyi əməllər felyetonda tənqid olunur.

"Niyəti-xalisə" felyetonunda millətin halını düşünməyən "millətpərəstlər"dən bəhs olunur. Əsər əvvəlcə təhkiyə ilə başlayır, sonra isə dram əsəri formatında davam edir. Burada dramatik nitqdən geniş istifadə olunur. Əsərin yazılma texnikası dram əsərlərini xatırladır. Felyetonda əvvəlcə "millət qabağa aparmaq" üçün cəmiyyətlər qurulmasından, lakin bunun heç bir fayda verməməsindən söhbət açılır. Daha sonra "millətpərəst" in nitqi və onun nitqinə qulaq asanların ürək-lərindən keçən fikirlər verilir. Burada komik-satirik vəziyyət yaranır. Aydın olur ki, əslində nə "millətpərəst", nə də onu dinləyənlər Vətəni, millətini düşünmür.

Felyetonun əvvəlində müəllif felyetonda bəhs olunacaq əsas məsələ ilə bağlı məlumat verir. "Nədəndir ki, çox işlərimiz baş tutmur? Məsələn, "millət qabağa aparmaq" üçün cəmiyyətlər qururuq, rus incinlərinin tikdikləri ev kimi dağılır. Hansı işə baş qoşub əl atırıq, iş bizdən qaçır və ya axırda biz də işdən qaçıırıq. Bu nədəndir? Bu barədə mən çox fikir elədim, amma bir səbəb tapa bilmədim. Axırda qərar qoydum ki, cəmiyyətlərə yığılan adamların əhvali-ruhiyyəsinə yazım, sonra hesablayaq görək nə çıxır" [6, s.494].

Bundan sonrakı hissədə dramatik nitqdən istifadə olunaraq mövcud vəziyyət olduğu kimi oxucuların diqqətinə çatdırılır. Nətiq deyir:

"– Həzərat! Allah özü şahiddir ki, bu işi başlamaqda mənim məqsədim yazıq zəlil millətə bir rahi-nicat aramaq, millət cəhəlat və zillətdən qurtarmaq və bir növlə millət qabağa aparıb öz-gələrlə həmhüquq və müsəvi etməkdir. Bəsdir bu qədər zillət... və sairə" [6, s.494].

Burada dinləyənlərin fikirləri ilə tanış oluruq:

“O b i r i (çox darıxmış görünür. Elə bil ki tikan üstə oturubdur. Tez-tez saata baxır). Durum gedim... Yox, ayıbdır, qoy bir az da gözləyək. Paho, nə uzun danışır, at getdi, örkən apardı. Rəhmətliyin oğlu elə bil ki, dilotu yeyibdir” [6, s.495].

Bir qədər sonra bir ayrısının fikirləri verilir:

“B i r a y r ı s ı (bir əlini cibinə salıb küsmüş bir adam kimi oturub, özü də stolun üstündə yeriyan qarışqaya tamaşa eləyir). Vallah çox qorxuram ki, axırda pul yığalar... Allah Məşədi Həsənə insaf versin, qoymadı yolumuzla gedək. Hərgah pul əhvalatı olsa, dəyəram adımlı yazsınlar, sonra verərəm. Yoxsa indi üç manat verim, çıxsın getsin, birdəfəlik canım qurtarsın?... Əşi, üç manatın üç min dərdi var... (“Əlbəttə” eşidir, amma heç dinmir)” [5, s.495].

Nitqi dinləyənlərdən birinin fikirləri vasitəsilə həqiqət öz əksini tapır:

“B i r ö z g ə s i (başını aşağı salıb əlindəki karandaş ilə qabağındakı kağızın üstə bir quş şəklində çəkibdir. Quşun uzun dimdiyinin ucunda da bir alma qayıyır). Görəsən, bunun axırı nə olacaq? O gəlir ki, millət belə oldu, millət elə oldu. Vallah, hamısı yalan-palan sözlərdir. Mən imanım, millət qeydi çəkən yoxdur, hamısı kələkdir... (“Əlbəttə” eşidir, yavaşca bu da bir “əlbəttə” deyir)” [5, s.495].

Natiqin daxili nitqindən isə onun əsl düşüncəsi aydın olur:

“N a t i q i n ö z ü (ürəyində: çox yaxşı danışırım, dəyəsam, bir neçəsi ağlayır. Heyf ki, bəzi sözlərimə əl çalmırlar və görünür ki, nitqimi kəsmək istəyirlər... İndi, demək olar ki, əvvəlimgi adam oluram və bundan sonra da hər yerdə mənim adım çəkiləcəkdir... dəyəcəklər ki, əsl millətperəst budur... Əşi, doğrudan da, vallah, mən millətperəstəm. Axı bu millət mənim millətimdir, mənim övladımdır, özləri də çox yaxşı adamlardır. Ancaq bunlara başçı lazımdır, başçı. O vəzifəni də ki mən üstümə götürürəm... qərəz, görək nə olur...)” [5, s.496].

Bundan sonra isə biz əsərdə müəllifin fikirləri ilə tanış oluruq:

“İndi hesablayıb görürəm ki, bizim adamlarımızda xalis niyyət, işə əhəmiyyət vermək, yəni bu cürə böyük işin qədrini anlayıb bilmək kimi xasiyyətlər yoxdur. Onun üçündür ki, hər işimiz uşaqların “evcik-evcik” oyununa bənzəyir... Amma o adamlarda təqsir yoxdur. Milləti qabağa aparmaq hər yoldan ötən işi deyil...” [5, s.496].

Üzeyir Hacıbəylinin felyetonları həm məzmun, həm forma baxımından olduqca maraqlıdır. Onun felyetonlarının struktur xüsusiyyətlərinə nəzər yetirmək vacibdir. O, felyetonlarında dramatik nitqdən də istifadə etmişdir. Burada monoloq və dialoqlardan geniş istifadə olunmuşdur. Bu isə felyetonların forma-struktur istiqamətində daha da inkişaf etdirməyə hərəkat və hadisənin birgə təqdimi ilə təsir gücünü artırmağa imkan vermişdir.

Üzeyir Hacıbəylinin felyetonlarında monoloq və dialoqlardan bəhs edərkən qeyd etmək lazımdır ki, onun felyetonlarının bir qismi tamamilə monoloq, dialoq və ya poliloq şəklində qurulmuşdur. Bəzi felyetonlarında isə təhkiyənin daxilində müəyyən qədər monoloq və ya dialoqlardan istifadə edilir.

Dialoqlar vasitəsilə tipin ümumi cəhətləri, nöqsanları üzə çıxır. Hətta dialoqlardakı kiçik detallar belə cəmiyyətdəki böyük problemlərin diqqətə çatdırılmasında mühüm rol oynayır.

Üzeyir Hacıbəylinin monoloq, dialoq və ya poliloqlardan istifadə etdiyi felyetonlarına “Monoloq, ya müsəlmanca həsb-hal”, “Yazı yazanın yazı yazmaqdan qabaq fikri” (monoloqdan ibarət); “Bir qədər qəzetçilik dərsi”, “Mühüm suallar və əhəmiyyətli cavablar”, “Üsul-tərcümə”, “Bir müsəlman ilə bir şvesarlıın söhbəti”, “Kimdən nə soruşdular”, “Müsəlman kəndlisinin siyasi söhbəti”, “Müsəlmanların halı”, “Məişətimizdən” (dialoqdan ibarət); “Bir firəng ilə söhbətim” (həm təhkiyə, həm də dialoqdan istifadə olunmuşdur); “Maarif işləri, yaxud şurayi-valideyn”, “İcmaliyyəsi və yaxud Yevropanın halı” (poliloqdan ibarət); “Niyyəti-xalisə” (həm təhkiyə, həm də poliloqdan istifadə olunmuşdur) və s. kimi felyetonlarını misal göstərmək olar.

Professor Tahirə Məmməd “Üzeyir Hacıbəylinin kiçikhəcmli dramlarında forma və məzmun, janr problemi” məqaləsində Üzeyir Hacıbəyli yaradıcılığını araşdırmış, burada felyetonlardan da bəhs etmiş, ədəbin bəzi səhnəciklərinin dialoq şəklində yazılmış felyetonlar kimi də təhlilə cəlb edilə biləcəyini qeyd etmişdir [6, s.14].

Nəticə / Conclusion

Üzeyir Hacıbəylinin bədii publisistikası ədəbiyyatımız üçün böyük əhəmiyyət daşıyır. O, bu əsərləri yazaraq xalqın, millətin, Vətənin inkişaf etməsi üçün çalışdı. Milli özünüdərk onun publisistik yaradıcılığının əsasında duran mühüm məsələlərdəndir. Məhz bu baxımdan onun bədii publisistikasının araşdırılması böyük əhəmiyyətə malikdir.

Ədəbiyyat / References

1. Babayev, B. Azərbaycan nəsrində satiranın təşəkkülü, inkişaf mərhələləri və problemləri (1850-1920-ci illər). Filologiya elmləri doktorluğu dissertasiyası. AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. – Bakı, 2012.
2. Babayeva, G. Üzeyir bəy Hacıbəylinin publisistik irsinə bir baxış – Təhlil / 23.04.2022 <https://525.az/news/126633-uzeyir-bey-hacibeylinin-publisistik-irsine-bir-baxis-tehlil>
3. Əfəndiyev, T. Ədəbi düşüncədə milli özünüdərk problemləri. V məqalə. Üzeyir Hacıbəyli publisistikasında milli özünüdərk. 525-ci qəzet / 15.10.2020, <https://525.az/news/152431-uzeyir-hacibeyli-publisistikasında-milli-özünüdərk-v-meqale>
4. Hacıbəyli, Ü. Seçilmiş əsərləri. 2 cildə, II cild. – Bakı: Şərq-Qərb, 2005.
5. Hacıbəyli, Ü. Seçilmiş əsərləri. – Bakı: TEAS Press, 2022.
6. Məmməd, T. Üzeyir Hacıbəylinin kiçikhəcmli dramlarında forma və məzmun, janr problemi. Üzeyir Hacıbəylinin anadan olmasının 135 illiyinə həsr olunmuş VIII Beynəlxalq Elmi simpozium “Tarixdə şəxsiyyətin rolu”. – Qars, 2020.
7. Məmmədli, Q. İmzalar. – Bakı: Xatun Plyus, 2010.
8. Məmmədli, Q., Əliyeva A. İmzalar. – Bakı: Letterpress, 2015.
9. Nəbiyev, B. Üzeyir Hacıbəyli – publisist: illər, şəxsiyyətlər. – “Ədəbiyyat qəzeti”, 2010, 2 iyul.

Роль Узеира Гаджибеяли в становлении жанра фельетона

Гюнель Ахмедова

Институт Литературы имени Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

E-mail: gunel0497@gmail.com

Резюме. Наш гениальный художник Узеир Гаджибеяли, воспитанный в Шуше, сыграл большую роль в нашей литературе и прессе, как и в нашей музыке. Его литературное и публицистическое творчество весьма примечательно. Статьи и фельетоны, публикуемые в прессе, отличаются формой, содержанием и идейным совершенством. Творчество Узеира Гаджибеяли привлекает внимание широким спектром жанров и тем. Национальное пробуждение, национальное самосознание – главные линии его творчества. В этом отношении его фельетоны имеют особое значение.

Узеир Гаджибеяли, сыгравший большую роль в становлении жанра фельетона в Азербайджане, является одним из наших писателей, разработавших этот жанр как в плане формы, так и идейно-содержательного характера. В своих произведениях он с большим мастерством доводил до сведения читателей недостатки эпохи и общества.

Ключевые слова: фельетон, пресса, Узеир Гаджибеяли, сатира, ирония